

Др Мирослав Поповић,*

Библиотека Одељења за историју

Филозофски факултет Универзитета у Београду

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 343.131:340.13](497.11)“1846/1865“

Рад примљен: 15.09.2015.

Рад прихваћен: 18.10.2015.

ОСНОВЕ НОРМАТИВНОГ РЕГУЛИСАЊА КРИВИЧНОГ СУДСКОГ ПОСТУПКА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ (1846–1865)**

Апстракт: У раду који је пред нама представља се развој кривично-процесних норми у Кнежевини Србији у периоду од 1846. до 1865. године, од доношења Устројства окружних судова 1846. до ступања на снагу Законика о кривичном судском поступку 1865. године. Циљ је да се, колико је могуће у једном чланку, реконструишу до сада несистематизоване норме кривичног судског поступка пре кодификације.

Кључне речи: законске норме, судови, судство, кривични судски поступак, Кнежевина Србија.

Кривичнопроцесне норме у периоду од 1846, када је донето ново *Устројство окружних судова*, па до доношења *Законика о кривичном судском поступку* 1865. године, којим је кривични поступак коначно регулисан, од велике су важности за историјскоправну науку. Дају нам слику на који начин се судило у кривичним делима пре кодификације, те како је текао развој кривичнопроцесне науке и њене примене у пракси. Виде се норме на којима се учила и формирала судска пракса, усавршавала се и, уз стални рад, долазила до нових, све бољих решења. Организацијом судства и нормама грађанског судског поступка у периоду 1838–1858. бавили смо се у претходним истраживањима (Поповић, 2010: 157–176; Поповић, 2014 1: 427–451; Поповић, 2014 2: 177–191; Поповић, 2015: 193–207). На норме кривичног судског поступка у периоду 1838–1846. осврнули смо се у докторској дисертацији, а пре нас то је учинио Зоран Мирковић у својој магистарској тези (Мирковић, 1997: 2–47; Поповић, 2014 3: 67–77).

* miroslav.popovic@f.bg.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

Према *Устројству окружних судова* из 1846. године, у оквир кривичних дела која су била у надлежности окружних судова, спадали су сви злочини које је починила једна или више особа, попут побуне против државне власти, нарушавања општег мира и поретка, злоупотребе власти, убиства, абортуса, наношења телесних повреда, подметања пожара, крађе, преваре, пљачке, отмице, силовања, блудних радњи, полигамије. Ту су спадала и слична, али мања кривична дела, преступи, која су по природи и намери спадала у злочине, али нису у великој мери угрожавала безбедност. У преступе су спадала и кривична дела која су садржавала нарушавање законских уредби и јавни преступи против народног добра и општих правила понашања. Дужност окружних начелстава и среских старешина била је да се злочини и преступи спрече, а окривљени ухвате и предају суду, док је окружни суд имао да окривљене испита, невине ослободи, а кривце осуди и казни. Особа која је предала окривљеног суду сматрала се његовим јавним тужиоцем. Општински кметови, срески старешина или окружни начелник били су дужни да прикупе све доказе и околности кривичног дела, да их испитају и заједно са окривљеним предају суду. Окружни суд је прво имао да утврди да ли је од затварања окривљеног од стране среских или окружних власти до предаје суду, прошло више од 24 сата и да ли је окривљени пре предаје суду претрпео какво зло, пошто није требало да трпи више него што је било нужно да се обави испитивање и донесе пресуда. Окривљени је позиван на „одговор“ и све његове изјаве суд је требало да назначи и уважи, те, у складу са величином кривице, опасношћу лица и доказима, донесе одлуку да ли ће се окривљени бранити са слободе.

Тек после детаљног испитивања свих околности, суд је могао да приступи изрицању пресуде, и то већином гласова у пуном заседању, а у случају подељених мишљења превагу је односила страна на чијој је био председник. Судовима је било забрањено да примењују мучење и батине да би принудили окривљеног на признање. Окривљени је кажњаван за очигледну и доказану лаж пред судом и био под надлежношћу суда округа у којем је живео. Ако је починио кривично дело у другом округу и у њему ухваћен, ишао је пред суд тог округа. Није се могло двапут судити особи за кривично дело, ако је особа већ једном слобођена од оптужби пред судом. Изузетак је био случај кад је окривљени ослобођен због недостатка доказа, до којих се дошло касније, после првог суђења.

Суд је требало да води рачуна да само кривци буду кажњени, њихова деца и сродници нису сносили кривицу, а казна је морала бити сразмерна кривици. Међу законским казнама на првом месту биле су смртна, вечита робија, заточење привремено или трајно, робија са тежим или лакшим

оковима или без окова, затвор лакши јавни или кућни, телесна казна (до сто удараца штапом, не више од 50 удараца одједном, или до сто удараца бичем). Затим следе новчане казне, на које је окривљени осуђиван у случају мањег преступа, за који, према тежини, не би следила казна већа од 25 удараца штапом, ни затвор дужи од једног месеца. Новчане казне нису могле бити веће од 25 талира. У казне је даље спадало лишење чина и звања или привремено удаљавање са дужности, лишење посебно добијених преимућстава, одликовања и права. Новчана казна се никад није смела употребити за личну корист судских лица, већ је требало да се слије у касу судских прихода. Од казне се разликовала накнада за штету, која је требало, сразмерно штети, да се дода уз казну. Казна конфискације добара била је забрањена. Свештеници, чиновници и званичници нису потпадали под телесну казну. Када је војно лице у току службе починило кривично дело, судио му је војни суд. Ако је кривично дело почињено ван службе или током привременог отпуста, поступак се водио пред надлежним окружним судом, а на извршење казне кривац је имао да се преда војном суду.

Пресуда је требало да буде јасна и разумна, те да садржи све потребне елементе. Кад је пресуда била донета и предочена окривљеном, он се, у случају ослобађајуће пресуде, одмах пуштао на слободу. У супротном, у случају да казна није била већа од 50 удараца штапом или робије од три месеца, суд је требало да пресуду спроведе на извршење. Ако је казна била већа, суд је морао пре извршења своју пресуду поднети на разматрање Апелационом суду. Окружни суд је спроводио на извршење пресуде које је Апелациони суд потврдио или изменио.¹

У случајевима кад је постојала јака сумња која се односила на окривљеног и све околности које поткрепљују ту сумњу, али се она није могла потврдити, 15. јуна 1846. судовима је прописано да тада против окривљеног користе строжије мере. Такође, суд је имао да обавештења и ислеђења која су му слале полицијске власти сматра истинитим и да се управља према њима, осим у случају кад би се при судском ислеђењу доказало супротно. Према Распису од 29. јуна 1847, суд је требало да окривљене одмах испита и осуди, да не би продужавањем рока добили прилику да побегну.²

У случају када се чиновнику судило због крађе, цела плата му је задржавана од дана када је окривљени предат суду. Плата чиновника која је задржана припадала је државној каси. Штета начињена крађом није се могла подмирити од задржане плате, јер је лопов био дужан да штету надокнади

1 Устројеније судова окружних од 26.01/7.02. 1846. (чл. 9–30), у: Петровић, 1856: 468–471.

2 Архив Србије (=АС), Министарство правде (=МП), 7-1846; Петровић, 1856: 215.

од своје имовине, а не од плате. Ако чиновници нису били у стању да се о свом трошку издржавају док су били пред судом, давало им се онолико колико и другим ухапшеним од суме која је била одређена за издржавање ухапшених.³

Министарство правде је 1847, у договору са Министарством унутрашњих послова, препоручило окружним судовима да убудуће окривљене не осуђују на телесну казну док у судским актима не буде уверење о њиховом здравственом стању. Ради тога је увек требало позвати надлежног лекара, који је долазио у начелство, обилазио судске апсенике и издавао уверења за суд.⁴ Расписом из фебруара 1853. године, прописано је да убудуће полицијске, а не судске власти организују лекарске посете окривљенима, и то када буду хтеле да изврше телесну казну по пресуди суда.⁵

Према Решењу од 29. маја 1847. године, окривљени који би починили злочин на турској територији требало је да се, по поднетој тужби, узму у редовно ислеђење пред судом. Ако је особа, која је починила кривично дело у Турској, порицала оптужбу, требало је да се затвори и пусти на слободу само уз јако јемство и да се преко Министарства правде и иностраних послова затраже докази од тужиоца.⁶

Расписом од 28. фебруара 1850. године, прописано је да судови воде рачуна о пунолетности окривљеног. Наиме, уколико би се суду учинило да окривљени има више година него што тврди, требало је да га поново упита за године. Ако би остао при свом првом одговору, суд је тражио уверење о годишту окривљеног с друге стране, од родитеља, сродника, комшија или из књиге крштених.⁷

Према ранијим законима и подзаконским актима, право кажњавања имао је суд, а не полиција. Судови који су били пренатрпани нису могли да посвете много пажње мањим кривичним делима, која су неадекватно извиђана и за која се споро судило. Према Илији Гарашанину, министру унутрашњих послова, полиција без права кажњавања није имала потребну снагу. Септембра 1849. године Државном савету предата су на разматрање два законска пројекта, *Устројеније полиције* и *Закон полицајни*. Гарашанин је изнео ставове Министарства унутрашњих послова, према којима полиција није имала власт и уважавање у народу, те су полицијске власти биле

3 Министар правде Паун Јанковић Апелационом суду, 26.09/8.10. 1846, АС, МП, 11-1846.

4 АС, Касациони суд, нефасцикулисана грађа, Н. 95/1847

5 АС, Касациони суд, ф5 р741/1853

6 АС, Касациони суд, ф9 р1774/1850; Петровић, 1856: 207.

7 Петровић, 1856: 205–206.

принуђене да остављају некажњеним полицијске преступе да не би долазиле са преступником да воде поступак пред судом. Примирителни судови нису пресуђивали поверене им преступе да се не би замерили својим житељима и многи оштећени се нису обраћали суду, да не би губили време и излагали се још већој штети. Пошто суд није у одговарајућој мери прихватао ислеђивање полицијских власти, они који су признали преступ полицији, па га порекли пред судом, бивали су проглашени невиним, и то је био повод неспоразумима између судова и полицијских власти. Спорост судова могла се отклонити када би полиција расправљала мања кривична дела. Полиција није могла за само 24 сата набавити доказе о кривици, а то је био рок полицији да задржи окривљеног. Пројекат *Устројенија Полицајни власти* је комисија знатно изменила – сведен је на 51 члан, и 18. маја 1850. објављена је уредба под називом *Уредба о томе, како ће полицијске власти са полицијским преступницима поступати и казнити*. Године 1850, 27. маја, издат је *Полицијски казнителни законик* у двадесет глава, који чини целину са *Полицијском уредбом*, и у коме су разврстани полицијски преступи и прописане казне за ова кривична дела. Према *Полицијској уредби*, полицијске власти, надлежне за испитивање и кажњавање полицијских преступа, били су примирителни судови општина, срески начелници, окружни начелници и Управа вароши Београда (Крстић Мистрићеловић, 2009: 416–419, 423).

Примирителни суд је представљао месну или општинску полицијску власт, у својој општини је судио мање полицијске преступе за које је прописана казна до 3 дана затвора, телесна казна до 10 удараца штапом и новчана казна до 2 талира. У случају да је кажњавање превазилазило надлежност примирителног суда, преступник је слат на даљи поступак вишем органу. Примирителни суд општине слао је преступника среском начелнику, примирителни суд окружне вароши окружном начелнику, а примирителни суд вароши Београда Управи вароши Београда. Правила *Устројенија општина* важила су и кад је примирителни суд ислеђивао и решавао полицијске преступе. Пресуда сваке полицијске власти била је извршна, али је кажњени после извршене пресуде имао право жалбе вишој полицијској власти (Крстић Мистрићеловић, 2009: 424).

У срезовима су начелници испитивали и кажњавали полицијске преступе за које је била прописана казна затвора до 12 дана, телесна казна до 25 удараца штапом и новчана казна од 2 до 8 талира, у свакој општини у подручју њиховог среза. Ако је кривица преступника превазилазила надлежности среског начелника, овај га је слао окружном. Полицијски преступ срески начелник је ислеђивао са два месна кмета или два општинара и са среским писаром, који је водио протокол и помагао у раду.

Срески начелник водио је *Протокол поступка с полицијним преступницима*, који је потписивао заједно са писаром. Уколико је срески начелник био у сродству или у завади са окривљеним или на неки начин спречен, могао се изузети из поступка. На пресуду среског начелника, кажњени се могао жалити окружном начелнику (Крстић Мистрицеловић, 2009: 424).

У оквиру своје надлежности, окружни начелник је имао да ислеђује и кажњава преступе за које је предвиђена казна до 30 дана затвора, телесна казна до 35 удараца штапом и новчана казна преко 8 талира. Ако је преступ превазилазио његове надлежности, или спадао у тежа кривична дела, за које казну није прописивао полицијски закон, окружни начелник је окривљеног слао надлежном окружном суду. Окружни начелник је испитивао и решавао дела са двојцом чланова свог начелства, те водио *Протокол о полицијским преступницима* које је испитивао, казнио или ослободио. Ако је окружни начелник излазио у округ по потреби, могао је да узме на одговор и кажњава полицијске преступе у надлежности среског начелника. Кажњени се на пресуду окружног начелника могао жалити Министарству унутрашњих послова. (Крстић Мистрицеловић, 2009: 425)

Ислеђивање и кажњавање полицијских преступа у београдској вароши спадало је у надлежност Управе вароши Београда. Ислеђивање и решавање преступа у својој надлежности управник вароши је вршио са два члана варошке Управе, а поступак се водио према *Устројенију Управитељства вароши Београда*. Жалба на пресуду Управе вароши Београда подношена је Министарству унутрашњих послова.

Полицијски испит је морао бити тачан и довршен, требало је довести тужиоце и сведоке, те предати доказе и тежити да се полицијски поступак са преступником не одуговлачи. Окривљени или оптужени није имао право на заступника током полицијског испита. Полиција је преступнике у надлежности конзулата, посланстава страних дворова и стране курире испитивала без њиховог присуства, па их слала на даљи поступак Министарству унутрашњих послова. Полицијске власти су такође судиле и кажњавале за преступе војника учињених на кућном одсуству. Малолетници су предавани родитељима, таторима или газдама на кажњавање, а школска деца учитељима. Даље су у *Полицијској уредби* изнета основна правила полицијског испита и ислеђења. Прецизирано је шта се може узети за убеђење да би се неко могао окривити, осудити или казнити. Невиност је сматрана доказаном кад би се у потпуности отклонила свака сумња. Испитаник је пуштан као невин и кад нису отклоњене све сумње, али није било довољно доказа. Пресуда је морала садржати кривицу за коју се неко осуђивао, прописану казну и накнаду.

Било је потребно добро образложење за пуштање испитаника као невиног. Полицијска пресуда се извршавала над преступником тамо где је одређивала полицијска власт која је донела пресуду, изузев ако су се оне односиле на свештенике, званичнике и чиновнике, учитеље и остала лица грађанског реда (Крстић Мистрицеловић, 2009: 425–427).

Полицијска уредба из 1850, као „један од најдуготрајнијих српских закона“, резултат је измена пројекта који је, као што је речено, поднет Државном савету. Комисија је одбацила установу полицијског суда; пројекат је предвиђао општинске, среске и окружне полицијске судове. Полицијској власти је овом уредбом дат снажан ауторитет за одржање реда и безбедности у земљи (Крстић Мистрицеловић, 2009: 430).

О значају *Полицијског закона* и *Уредбе* сликовито говори Слободан Јовановић: „Полиција добија власт кажњавања, и, што је главно, власт кажњавања бојем. Њене се пресуде одмах извршују; ако ко држи да је бијен на правди Бога, нека се жали после. Дотле немоћна, полиција добија сад штап у руке, који је код нас одувек био символ власти. Од педесетих година, батине се ударају на све стране, и полиција зачас долази до потребног „уваженија“. Више нема говора о томе да полиција није довољно јака: она је у стању да бије, затвара, глоби, свакога ко не слуша“ (Јовановић, 1933: 55–56). „Највеће дело Гарашаниново у министарству унутрашњих дела био је полицајни закон од 1850, о коме смо раније говорили. Тим законом који је дао полицији право да суди иступе и да кажњава телесно, створена је јака полицијска власт, која, само унеколико ублажена, и данас још траје“ (мисли се на време када је С. Јовановић писао своје дело, примедба М. П.) (Јовановић, 1933, 329).

Јула 1851. године одлучено је да до доношења другог законског прописа судови могу пустити окривљене, који су починили мање преступе, да се бране са слободе, уз јемство кметова или других одабраних људи.⁸

Према Решењу од 3. јула 1852. године, судије је требало да окривљенима суде према кривичним законима и уредбама у случајевима кад они постоје, а ако их није било, судили су према здравом разуму и савести. И даље су остале на снази одредбе 18, 21. и 29. члана *Устројства окружних судова* и у складу са њима свака пресуда првостепеног суда којом се окривљени ослобађао или осуђивао била је извршна. Свакоме ко је био ослобођен због недостатка доказа могло се судити по други пут, у случају да је поднета друга тужба са касније откривеним новим доказима. Такође су остали на снази 12. и 13. члан *Устројства Апелационог суда* и 9. члан *Устројства Врховног суда*. Нижи суд морао је своју пресуду и поступак поднети вишем

8 АС, Касациони суд, ф9 р1796/1850; Петровић, 1856: 221.

суду само у случају када је више лица починило једно кривично дело, па је нижи суд осудио неке од учесника као више криве на већу казну, а друге на мању или ослободио. Нижи суд није могао извршити пресуде ни над ослобођеним, ни над окривљенима који су осуђени на већу или мању казну, док виши суд не би читаво дело размотрио и донео коначну пресуду над свим учесницима. Такође се инсистирало да се при ослобађању окривљеног назначи да ли је ослобођен као невин или због недостатка доказа. Окривљени је могао бити ослобођен као невин само ако је могао да докаже где је био у време када је кривично дело почињено и ако су постојали докази да је неко друго лице починило кривично дело. У супротном, кад није било доказа да је починио кривично дело, окривљени је требало да буде ослобођен због недостатка довољних доказа.⁹

Законским правилом од 24. септембра 1853. прописано је да ће се злочинцу, за чији се ранији злочин дознало тек након што је за каснији осуђен, поново судити само ако је ранији злочин био већи од каснијег. Уколико је поред злочина почињена и материјална штета, она је, било новог суђења или не, требало да се подмири од имовине починитеља. За овакве случајеве раније није било законског прописа за судски поступак, па је овај имао да важи до појаве кривичног законика и законика о кривичном судском поступку.¹⁰

Судовима је септембра 1853. саопштен распис Министарства унутрашњих послова из августа исте године, којим се дефинише када је окривљени правилно испитан. Према распису, полиција није смела напасти и послати суду лице против којег уопште не би било или би било веома мало назнака да је починило кривично дело. Правилан испит био је само у случају када га је полиција обавила у складу са својим овлашћењима. Начелство је у писму, уз које је спроводило окривљеног суду, требало да назначи име, презиме и занимање окривљеног, место рођења, вероисповест и године старости, какво кривично део је почињено, место где и време када је почињено, те да ли је у кривичном делу учествовао један или више учесника. Ако их је било више, за сваког редом морало се назначити име и презиме, занимање, место боравка и место рођења. Уколико је било сведока, требало је навести њихово име и презиме, место рођења и укратко шта знају о почињеном кривичном делу. У случају недостатка сведока, али и кад их је било и кад су постојали други докази, наводиле су се околности на основу којих се сумњало да је окривљени починио кривично дело. Наводило се и каквог је владања био окривљени, да ли је раније починио кривично дело и био кажњаван, те душевно здравље окривљеног. У случају да је полиција

9 Петровић, 1856: 219–220; АС, Касациони суд, Н. 857/1852; АС, Касациони суд, нефасцикулисана грађа, Н. 305/1854

10 АС, Касациони суд, нефасцикулисана грађа, Н. 1188/1853

послала суду окривљеног који није био прописно испитан, био је од суда враћен полицијским властима на допунски поступак.¹¹

Министарство унутрашњих послова се из искуства уверило да је било много случајева којима би се *Полицијски закон* могао допунити и објаснити, те је имало намеру да изда прерађену и допуњену верзију истог *Закона*. У том смислу је прикупило примедбе и мишљења од свих начелстава. Желело је да исто добије од судова, те је замолило Министарство правде да прикупи примедбе на *Закон*, поводом случајева који су се јављали, а за које није било одређених казни у *Полицијском закону*, те су могли ући у нову верзију текста. Министарство правде је октобра 1853. замолило судове да примедбе и мишљења поводом *Полицијског закона* што пре пошаљу.¹²

Није било јасно како судови треба да поступају у случајевима када чиновник није починио кривично дело на службеној дужности већ приватно. Решењем кнеза насталим у сагласности са Саветом, из фебруара 1853, са чиновницима се за ова кривична дела поступало према постојећим општим законима о поступку ислеђивања и суђења, који су важили за све грађане. Да функционисање и посао установе у којој је радио чиновник не би трпели, због испитивања и суђења поводом почињеног кривичног дела, та установа је морала бити обавештена преко Министарства правде о карактеру почињеног преступа, између осталог, да би имала информације о моралном владању свог запосленог.¹³

Писмо кнеза Александра Карађорђевића Савету од 13. јуна 1855, у којем се истицала потреба за новим законима и препоручивало Савету да одреди комисију за израду Кривичног закона и Закона о кривичном судском поступку, представља почетак поновног рада на кривичном законодавству. Савет је у писму од 29. јуна 1855. исказао неслагање са кнежевим предлогом сматрајући да су ови законици непотребни. Сматрао је да у том тренутку било немогуће саставити кривичне законе за Србију, јер, уколико би настали према страним законима било је питање њихове користи за Србију, а није било могуће да се саставе из дотадашњих малобројних прописа и недовољне судске праксе. Кнез је 1. фебруара 1856. препоручио Савету да одреди комисију за израду Кривичног закона, а уз писмо је приложио и статистичке прегледе кривичних дела суђених у 1843, 1844, 1853. и 1854. години. Комисија је за годину дана спремила пројекат, а до издавања законика дошло је тек по повратку кнеза Милоша. Милош је убрзао рад на пројекту *Кривичног законика*, лично га поднео Малогоспојинској народној

11 Петровић, 1856: 208–209.

12 АС, Касациони суд, ф5 р833/1853

13 АС, Касациони суд, нефасцикулисана грађа, Н. 224/1853

скупштини 23. септембра 1859, а кнез и Савет су га усвојили 10. априла 1860 (Васиљевић, 1987, 113–115).¹⁴

Пре доношења *Законика о кривичном судском поступку* 1865. године, кључни пропис кривичнопроцесне проблематике био је Распис Министарства правде о доказима у кривичном поступку од 28. марта 1863, којим је замењен до тада важећи Распис од 23. фебруара 1842, о којем је раније било речи, као нејасан и непотпун. Распис из 1863. се састојао од три главе (*О обвиненију, О сили доказа и О пресуђењу*), са укупно 22 члана. У првој глави објашњава се појам кривице и основи сумње, који су могли бити ближи или даљи, те су они даље, сваки за себе, детаљније дефинисани. Друга глава посвећена је доказима, дефинисани су потпуни и саставни доказ. Потпуни доказ добијао се судским увиђајем, мишљењем вештака, признањем оптуженога, исказом сведока, оштећеног и саучесника који је признао своју кривицу, на основу исправа или писаних докумената и подударањем више непотпуних доказа или више основа сумњи који су чинили саставни доказ. Саставни доказ важио је у случајевима када су у делу постојала два непотпуна доказа који су се подударали један са другим или када је неко одрицао кажњиво дело против кога је било више законских основа сумње и ако су се, у том случају, још неке околности подударале, које су даље подробније дефинисане. Трећом главом, *О пресуђењу*, одређено је на који начин ће суд донети пресуду поводом почињеног кривичног дела у одређеним случајевима.¹⁵ Основи подозрења из овог Расписа објашњени су и поводом њих донети неки нови чланови Расписом од 8. маја 1863. године.¹⁶

Са израдом *Кривичног законика* 1856, настаје идеја да се изради и кривичнопроцесни, Комисија за израду пројекта *Кривичног законика* изнела је пред Савет потребу за појавом законика о кривичном судском поступку. На Пројекту кривичног поступка радио је Јеврем Грујић, угледајући се на чувеног професора кривичнопроцесног права Митермајера, чија је предавања слушао током својих студија у Хајделбергу. Грујић је након Хајделберга боравио у Паризу и упознао се са институцијом пороте и теоријом слободног судијског уверења. У пројекат који је саставио, унео је пороту и теорију слободног судског уверења, тј. да је судија требало да доноси одлуку по савести и уверењу које је стекао на основу изнетих доказа. Грујићев пројекат је остао по страни, а на законик у кривичном судском поступку се почело радити изнова јануара 1860.

14 Детаљно о доношењу *Кривичног законика* в. Николић, 1991: 67–94.

15 Циркулар Попечителства Правосуђа о доказима у кривичном поступку од 16/28. марта 1863, у: Живановић, 1967: 388–399.

16 Распис министра правде од 26.04/08.05.1863, у: Живановић, 1967: 403–404.

године. Његова израда поверена је Јовану Филиповићу, члану Касационог суда, рођеном у Сремским Карловцима, који је студирао права у Пожуну (Братислави), а пројект завршио већ маја 1860. године. Савет је нашао замерке пројекту, тражио да га прегледа саветска комисија, а кнез Милош је доношење законика о кривичном судском поступку стално, у више наврата, пожуривао. Милош је од Савета добио незнатно измењен текст Филиповићевог пројекта, изнео своје примедбе, али убрзо умро. Влада кнеза Михаила одлучила је да наново темељно прегледа нацрт, што је потрајало дуже времена, те је министар правде Рајко Лешјанин донео нови Распис о доказним правилима из 1863, о којем је претходно било речи. Садржавао је скоро сва правила из пројекта и представљао превод 11. главе аустријског поступка из 1853. Када је Комисија прегледала нацрт и Лешјанин изнео примедбе, Државни савет је усвојио, а кнез Михаило, 22. априла 1865, одобрио *Законик о поступку судском у кривичним делима*, скраћени превод аустријског *Законика о кривичном поступку* из 1853. године (Павловић, 2008: 231–232).¹⁷

Постојала су два дела кривичног судског поступка, претходна истрага и поступак пред судом (претрес). Претходна истрага састојала се из две фазе – опште претходне истраге и дослеђења, међуистраге. У питању је била подела претходне истраге на два дела: полицијски (општа истрага) и судски (дослеђење). Среска или окружна полицијска власт је почињала истрагу, пошто је сазнала да је почињено кривично дело, о ислеђењу дела на лицу места састављао се протокол, те је постављено питање да ли би његов деловођа могли бити само писари среза, начелства и судски писари. Расписом од 10. јуна 1867, решено је да је деловођа могло бити и друго писмено лице, које је полицијска власт одредила да помаже иследнику. Било је обавезно присуство два иследна сведока. У почетку није захтевано да буду писмени, али је касније, изменом *Законика* из 1876, то био услов. Полицијска власт је после опште истраге подносила тужбу првостепенем суду. Суд је, размотривши тужбу, уколико би сматрао да су испуњени услови да се окривљеном суди, доносио решење о томе, те је овај постајао оптужени, и решењем је одлучивано да ли ће се оптужени бранити из притвора или са слободе. Предмет је слат иследном одбору на даљи поступак, а одбор су чинили судија и писар. Иследни судија с писаром је требало да припреми све што је било потребно за даљи претрес. Иследни судија је, у стварности, само примао од суда акта из опште истраге са решењем о стављању под суд и претварао се у државног тужиоца, а сва дослеђења је остављао суду да их нареди на главном претресу, те иследни

¹⁷ Детаљно о пројектима и *Законик о кривичном судском поступку* из 1865. в. Мирковић, 1997: 49–141.

судија са улогом државног тужиоца ништа није радио у претходној истрази. У кривичном поступку Србије постојао је полицијски и судски притвор, полицијски је био чување док се не би истражило шта је било потребно, а судски се изрицао на основу истраге и решењем суда. За разлику од раније начелне норме, *Законом о кривичном судском поступку* из 1865. детаљно је дефинисан институт полицијског и судског притвора. Дужина трајања полицијског притвора била је највише до два месеца, али је ова одредба често кршена, пошто није предвиђена казна за иследника који крши пропис, па је могао проћи некажњено. С друге стране, стајао је немар судова за рад полиције у истрази. Установа браниоца се, према *Законоу* из 1865, уводи уздржано, као привилегија за одређена лица, малолетнике, одсутне, болесне, оне који нису говорили српски и све жене. Право на браниоца проширено је допуном из 1868, по којој је оптужени могао имати браниоца на главном претресу, а ако је био оптужен за злочин, морао га је имати. Мане овог прописа о праву на браниоца су те што се право ограничавало на злочине и преступе, и што је лице браниоца могло имати пред судом, али не у претходној истрази (Павловић, 2008: 233–240; Марковић, 1921: 131; Авакумовић, 1889: 148–156).

Према *Законоу о кривичном поступку*, као потпуни доказ, за који је коришћен, за разлику од Расписа од 1863, термин правни доказ, одређен је и саставни доказ, који се добијао подударањем више основа подозрења. Параграф 236, који се односио на саставни доказ био је конфузан, због лошег превода члана 278 *Аустријског законика*, јер законодавац у Србији није видео разлику између члана 278 и 279 истог *Законика*, па их је спојио уједно. У доказном систему *Законика о кривичном судском поступку* из 1865. није било заклетве, са чијим укидањем се почело Расписом о доказним средствима од 1842, а изричиту забрану заклетве изрекао је Апелациони суд 28. септембра 1844. године. Став да суду није било дозвољено да износи претпоставке ван садржаја аката, да побија важност доказа и узима за доказано оно што није по закону, покренуо је питање да ли је *Законик* усвојио позитивну или негативну теорију законских доказа. Под првом се подразумевало да је судија морао узети једну чињеницу за доказану чим се за то стекну законски услови, а под другом да не сме да узме чињеницу за доказану, ако не постоји минимум или извесна количина доказа, који се захтева по закону, али ако он постоји, судији се остављало да по свом уверењу ту чињеницу не узме као истиниту и доказану. Временом се искристалисао став правне науке и судова да је *Законик о кривичном судском поступку* из 1865. заснован на позитивној доказној теорији, мада се у почетку коментаторима чинило да се заснивао на негативној.

У српском законодавству постојале су три врсте судске пресуде: осуђујућа, апсолутно ослобађајућа и релативно (привремено) ослобађајућа, услед недостатка доказа. Прве две врсте пресуде дефинисане су у *Устројству окружних судова* од 1840, а трећа је шире објашњена *Расписом о доказним средствима* из 1842. Мада је аустријска кривичнопроцесна наука критиковала институт ослобађајуће пресуде из недостатка доказа, *Законик о кривичном судском поступку* из 1865. га је задржао. Такође, на Топчидерској скупштини 2. јула 1868, истакнут је захтев за увођењем пороте, а на захтев Духовске уставотворне скупштине, у Устав из 1869. унета је одредба о установљавању поротних судова за разбојништва, опасне крађе и паљевине (чл. 117 Устава из 1869) (Павловић, 2008: 240–246).

Кривични судски поступак између 1846. и 1865. године је у нормативном смислу прошао свој развојни пут, који је почео успостављањем организације судова према Уставу из 1838. и првим устројствима судова из 1839. и 1840. године, преко бројних расписа којима су се тумачиле, допуњавале и мењале правне норме. Представља важан сегмент целокупног законодавства које је тражило најбоља решења за домаће прилике, на основу страних узора, и полако их налазило, уз учење на сопственим грешкама.

Литература

Авакумовић, Ј. (1889). Енглеска, француска и српска порота. *Гласник Српског ученог друштва*. 69. 97–162

Васиљевић, Т. (1987). *Ђорђе Д. Ценић: развој кривичноправне мисли у Србији XIX века*. Београд: Српска академија наука и уметности

Живановић, Т. (1967). *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*. Београд: Српска академија наука и уметности

Јовановић, С. (1933). *Уставобранитељи и њихова влада (1838–1858)*. Београд: Геца Кон

Крстић Мистрицеловић, И. (2009). Доношење и значај Полицијске уредбе из 1850. године. *Безбедност*. 1–2 (LI). 414–432

Марковић, Б. (1921). *О доказима у кривичном поступку*. Београд: Геца Кон

Мирковић, З. (1997). *Рецепција аустријског кривичног поступка у српском Законику о кривичном поступку из 1865: магистарски рад*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду

- Николић, Д. (1991). *Кривични законик Кнежевине Србије*. Ниш: Градина
- Павловић, М. (2008). *Правна европеизација Србије 1804–1914*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу
- Петровић, Ђ. (1856). *Речник закона, уредба, уредбени прописа и пр. и пр. издани у Књажеству Србији од 1827. до половине 1854 год.* Београд: Правителствена књигопечатња
- Поповић, М. (2010). Организација судства у Кнежевини Србији 1838–1846. *Српске студије*. 1 (I). 157–176
- Поповић, М. (2014) 1. Организација и примери рада окружних судова у Кнежевини Србији (1846–1858). *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*. 3 (XLVIII). 427–451
- Поповић, М. (2014) 2. Основне норме грађанског судског поступка у Кнежевини Србији 1838–1846. године. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*. 2 (XLIV). 177–191
- Поповић, М. (2014) 3. *Судство у Кнежевини Србији (1838–1869): докторска дисертација*, Београд: Филозофски факултет Универзитета у Београду
- Поповић, М. (2015). Основе нормирања грађанског судског поступка у Кнежевини Србији (1846–1853). *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*. 2 (XLV). 193–207

Miroslav Popović, Ph.D.

Librarian, History Department,
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

**THE NORMATIVE FRAMEWORK OF CRIMINAL PROCEDURE
IN THE PRINCIPALITY OF SERBIA (1846-1865)**

Summary

This paper examines the normative framework of criminal procedure in the Principality of Serbia and its development in the period from 1846 to 1865, which is of great importance for legal history. The process of developing criminal procedure legislative framework was based on the legal provisions on judicial powers envisaged in the Constitution of 1838, the first Enactments on the organization of courts issued in 1839 and 1840, and numerous official circular letters which explained and modified the existing legal standards. In the period from 1846 to 1865, there were significant developments in court proceedings. The first judicial standards were established by the Law on the Organization of County Courts adopted in 1846. In the subsequent period, legal provisions on criminal justice proceedings were constantly revised and amended. The legislative efforts ultimately resulted in the adoption of the 1865 Code on Court Procedure in Criminal Offences. The aim of this article is to reconstruct the norms of criminal justice proceedings before the first codification and to examine the development of related judicial practice, none of which have been systematically studied so far.

Keywords: legal norms, courts, judiciary, criminal justice, court proceedings, Principality of Serbia.

